

Date: 23rd May-2026

**KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHDA MAKTAB AMALIYOTCHI
PSIXOLOGINING ROLI**

Abdurashidova Aziza Abdumajitovna

Samarqand viloyati Oqdaryo tumani 56-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida amaliyotchi psixologning o‘rni va vazifalari yoritiladi. Kasb tanlash o‘quvchining kelajak hayoti, shaxsiy rivojlanishi, jamiyatdagi o‘rni va mehnat faoliyatiga tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liq jarayon hisoblanadi. Maqolada maktab psixologining diagnostik, maslahat beruvchi, yo‘naltiruvchi va profilaktik faoliyati, o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, xarakter xususiyatlari hamda kasbiy moyilligini aniqlashdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, maktab psixologi, kasbiy tanlov, o‘quvchi shaxsi, qiziqish, qobiliyat, psixologik diagnostika, kasbiy motivatsiya, maslahat, ta’lim va tarbiya.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri o‘quvchilarni mustaqil hayotga, ongli kasb tanlashga va kelajakdagi mehnat faoliyatiga tayyorlashdir. Maktabda beriladigan bilim faqat fanlarni o‘zlashtirish bilan cheklanib qolmasligi, balki o‘quvchining o‘z imkoniyatini anglashiga, qiziqishlarini aniqlashiga va kelajak yo‘lini to‘g‘ri belgilashiga yordam berishi lozim. Shu jihatdan kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari maktab faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Kasb tanlash — o‘quvchi hayotidagi mas’uliyatli qarorlardan biridir. Bu qaror ko‘pincha o‘smirlik davriga to‘g‘ri keladi. O‘smir esa hali o‘z qobiliyatlari, kuchli va zaif tomonlari, shaxsiy xususiyatlari hamda kasblar olami haqida yetarli tasavvurga ega bo‘lmasligi mumkin. Shuning uchun bu jarayonda ota-ona, sinf rahbari, fan o‘qituvchilari va ayniqsa maktab amaliyotchi psixologining hamkorligi muhim ahamiyatga ega.

Maktab amaliyotchi psixologi o‘quvchining ichki imkoniyatlarini aniqlash, uning qiziqishlari va ehtiyojlarini o‘rganish, kasb tanlashda uchraydigan ikkilanishlarni kamaytirish hamda ongli tanlovga yo‘naltirishda bevosita ishtirok etadi. Psixolog bu jarayonda tayyor qarorni majburlab bermaydi, balki o‘quvchiga o‘zini anglash, imkoniyatlarini solishtirish va mustaqil qaror qabul qilishga yordam beradi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning mazmuni

Kasb-hunarga yo‘naltirish — bu o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati, shaxsiy xususiyatlari, sog‘lig‘i, mehnat bozoridagi ehtiyojlar va jamiyat talablarini hisobga olgan holda uni kelajak kasbiga tayyorlash jarayonidir. Bu ish bir martalik tadbir emas, balki bosqichma-bosqich olib boriladigan tarbiyaviy, psixologik va pedagogik faoliyatdir.

Maktab davrida o‘quvchi turli fanlarni o‘rganadi, turli mashg‘ulotlarda qatnashadi, o‘zini har xil faoliyatda sinab ko‘radi. Ana shu jarayonlarda uning qaysi sohaga moyilligi, qanday ishlarni qiziqib bajarishi, qaysi faoliyatda ko‘proq muvaffaqiyatga erishishi asta-

Date: 23rd May-2026

sekin namoyon bo'ladi. Psixologning vazifasi aynan shu belgilarni kuzatish, tahlil qilish va o'quvchiga to'g'ri yo'nalish berishdan iborat.

Kasb tanlashda faqat "qaysi kasb daromadli?" degan savol bilan cheklanib qolish to'g'ri emas. Albatta, kasbning jamiyatdagi ehtiyoji va iqtisodiy tomoni muhim. Lekin o'quvchining qiziqishi, xarakteri, muloqotga moyilligi, mas'uliyatni his qilishi, ijodkorligi, texnik fikrlashi yoki tahliliy qobiliyati ham hisobga olinishi kerak. O'ziga mos bo'lmagan kasbni tanlagan o'quvchi keyinchalik o'qishda yoki ish faoliyatida qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Maktab amaliyotchi psixologining asosiy vazifalari

Kasb-hunarga yo'naltirishda maktab amaliyotchi psixologining birinchi muhim vazifasi — o'quvchilarni psixologik jihatdan o'rganishdir. Bunda psixolog o'quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, temperament xususiyatlari, muloqot uslubi, o'ziga bahosi va kasbiy intilishlarini aniqlashga harakat qiladi. Bu ma'lumotlar keyingi maslahat ishlarining asosini tashkil etadi.

Ikkinchi vazifa — kasbiy ma'lumot berishdir. O'quvchilar ko'pincha ayrim kasblar haqida yuzaki tasavvurga ega bo'ladi. Masalan, ular kasbning tashqi ko'rinishini ko'radi, lekin uning ichki talablari, mehnat sharoiti, mas'uliyati, zarur bilim va ko'nikmalari haqida yetarli bilmasligi mumkin. Psixolog o'qituvchilar bilan hamkorlikda turli kasblar, ta'lim yo'nalishlari, texnikumlar, oliy ta'lim muassasalari va mehnat bozori haqida tushuntirish ishlarini olib borishi lozim.

Uchinchi vazifa — individual va guruhviy maslahat berishdir. Ayrim o'quvchilar kasb tanlashda aniq fikrga ega bo'ladi, ayrimlari esa ikkilanadi. Ba'zi hollarda ota-onaning xohishi bilan o'quvchining qiziqishi bir-biriga mos kelmasligi mumkin. Bunday vaziyatda psixolog o'quvchi bilan alohida suhbatlashadi, uning fikrini tinglaydi, ehtiyojini tushunadi va qarorni ongli qabul qilishga yordam beradi.

To'rtinchi vazifa — ota-onalar bilan ishlashdir. Chunki kasb tanlashda oilaning ta'siri juda kuchli. Ota-onalar farzandiga yaxshilik istaydi, lekin ba'zan uning qobiliyati va qiziqishini yetarlicha hisobga olmaydi. Shuning uchun psixolog ota-onalarga farzandning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini tushuntirishi, kasb tanlashda bosim emas, qo'llab-quvvatlash muhimligini anglatishi kerak.

Psixologik diagnostikaning ahamiyati

Kasb-hunarga yo'naltirishda psixologik diagnostika muhim o'rin tutadi. Diagnostika orqali o'quvchining qaysi sohaga moyilligi, qanday faoliyat turida o'zini erkin his qilishi, qaysi qobiliyatlari kuchliroq rivojlangani aniqlanadi. Bunda turli so'rovnomalar, testlar, suhbatlar, kuzatishlar va amaliy topshiriqlardan foydalanish mumkin.

Masalan, o'quvchining "inson-inson", "inson-texnika", "inson-tabiati", "inson-belgilar tizimi", "inson-badiiy obraz" kabi kasbiy yo'nalishlarga moyilligini aniqlash mumkin. Bunday yondashuv o'quvchiga o'z qiziqishini aniqroq ko'rishga yordam beradi. Agar o'quvchi odamlar bilan muloqot qilishni yaxshi ko'rsa, pedagogika, tibbiyot, xizmat ko'rsatish yoki boshqaruv sohalariga qiziqishi mumkin. Agar u texnika bilan ishlashni

Date: 23rd May-2026

yoqtirsa, muhandislik, avtomobilsozlik, axborot texnologiyalari kabi sohalarga moyil bo'lishi ehtimoli yuqori.

Biroq diagnostika natijalarini mutlaq hukm sifatida qabul qilish noto'g'ri. Test faqat yo'nalish beradi, yakuniy qarorni esa o'quvchining o'zi, ota-onasi va pedagoglar bilan maslahatlashgan holda qabul qilishi kerak. Psixolog test natijasini tushuntirayotganda ehtiyotkor bo'lishi, o'quvchini "sen faqat shu kasbga mos kelasan" degan tor xulosaga olib kelmasligi lozim. Asosiy maqsad — o'quvchining o'zini yaxshiroq anglashiga yordam berishdir.

O'quvchining qiziqishi va qobiliyatini uyg'unlashtirish

Kasb tanlashda qiziqish va qobiliyat bir-birini to'ldirishi kerak. Ba'zan o'quvchi biror kasbga qiziqadi, lekin u soha uchun zarur ko'nikmalar hali yetarli rivojlanmagan bo'ladi. Bunday holatda uni darhol cheklash emas, balki qobiliyatini rivojlantirish yo'llarini ko'rsatish kerak. Masalan, o'quvchi jurnalist bo'lishni xohlasa, unga ko'proq o'qish, yozish, nutq ustida ishlash, maktab tadbirlarida chiqish qilish tavsiya etiladi.

Ayrim hollarda esa o'quvchida ma'lum qobiliyat kuchli bo'ladi, lekin u bu qobiliyatini kasb bilan bog'lay olmaydi. Masalan, rasm chizishga qiziqqan bola dizayn, arxitektura, tikuvchilik, reklama, grafik dizayn kabi sohalar borligini bilmasligi mumkin. Texnik narsalarni tuzatishga qiziqqan o'quvchi esa avtomexanik, elektrotexnik, dasturchi yoki muhandislik yo'nalishlari haqida kengroq ma'lumotga muhtoj bo'ladi.

Amaliyotchi psixolog o'quvchining qiziqishini kasblar olami bilan bog'lashda ko'prik vazifasini bajaradi. U o'quvchiga "sen nimani yoqtirasan?", "qaysi ishni bajarganda charchamay ishlaysan?", "qaysi fanlar senga yaqin?", "kelajakda qanday muhitda ishlashni xohlaysan?" kabi savollar orqali o'zini tahlil qilishga yordam beradi.

Kasb tanlashda uchraydigan muammolar

O'quvchilarda kasb tanlash jarayonida turli muammolar uchraydi. Ulardan biri — kasblar haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lmalik. Ko'pchilik o'quvchilar faqat mashhur kasblarni biladi, lekin zamonaviy mehnat bozorida paydo bo'layotgan yangi yo'nalishlar haqida kam tasavvurga ega bo'ladi. Bu esa tanlov imkoniyatlarini toraytiradi.

Ikkinchi muammo — ota-ona yoki atrofdagilar ta'sirida tanlov qilish. Ba'zan o'quvchi o'z qiziqishidan ko'ra, oilaning xohishi yoki jamiyatdagi "obro'li kasb" haqidagi qarashlarga ergashadi. Bunday tanlov ichki motivatsiya bilan mustahkamlanmasa, keyinchalik o'quvchi tanlagan sohasidan sovishi mumkin.

Uchinchi muammo — o'ziga ishonchsizlik. Ayrim o'quvchilar qobiliyatli bo'lsa-da, "men uddalay olmayman", "bu kasb menga qiyin", "men bunga munosib emasman" deb o'ylaydi. Bunday vaziyatda psixologning qo'llab-quvvatlashi, kichik yutuqlarni ko'rsatishi va o'quvchini rag'batlantirishi juda muhim.

To'rtinchi muammo — kasbni faqat moddiy manfaat bilan baholash. Albatta, kasb insonning iqtisodiy hayoti bilan bog'liq, lekin faqat daromadga qarab tanlangan kasb har doim ham shaxsiy qoniqish bermaydi. Inson o'z qiziqishi, qobiliyati va qadriyatlariga mos ishda ko'proq rivojlanadi.

Maktab, oila va mahalla hamkorligi

Date: 23rd May-2026

Kasb-hunarga yo'naltirishda maktabning yolg'iz o'zi yetarli bo'lmaydi. Bu jarayonda oila, mahalla, kasb-hunar maktablari, texnikumlar, oliy ta'lim muassasalari va mahalliy tashkilotlar bilan hamkorlik zarur. O'quvchilar turli soha vakillari bilan uchrashsa, ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiya qilsa, kasb egalari bilan suhbatlashsa, ularning tasavvuri kengayadi.

Maktab psixologi bunday hamkorlikda tashabbuskorlardan biri bo'lishi mumkin. Masalan, "Kasblar haftaligi", "Mening kelajak kasbim", "Ota-onam kasbi", "Kasb va qobiliyat", "To'g'ri tanlov — kelajak poydevori" kabi tadbirlarni tashkil etish o'quvchilarda kasbiy qiziqishni oshiradi.

Ota-onalar bilan seminar va suhbatlar o'tkazish ham foydali. Chunki ota-onalar farzandining kasb tanlashida ko'pincha hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ularga farzand qiziqishini tinglash, uni boshqa bolalar bilan solishtirmaslik, majburlamaslik va tanlov jarayonida maslahatdosh bo'lish zarurligi tushuntirilishi lozim.

Tahlil

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonini tahlil qilganda, uning markazida o'quvchi shaxsi turishi kerakligi ko'rinadi. O'quvchining qiziqishi, qobiliyati, oilaviy sharoiti, xarakteri, sog'lig'i va kelajak rejalari hisobga olinmasa, kasbiy yo'naltirish yuzaki tadbirga aylanib qoladi. Shuning uchun maktab amaliyotchi psixologi bu jarayonda muhim mutaxassis sifatida ishtirok etadi.

Mening fikrimcha, kasb-hunarga yo'naltirishning eng muhim natijasi o'quvchiga tayyor kasb nomini aytish emas, balki uni ongli tanlov qilishga o'rgatishdir. O'quvchi o'zini tahlil qila olsa, qobiliyatini bilsa, kasblar haqida ma'lumotga ega bo'lsa va qarorining mas'uliyatini tushunsa, u kelajakda o'z yo'lini topishda ancha dadil bo'ladi.

Maktab psixologining roli aynan shu yerda yaqqol ko'rinadi. U o'quvchini kuzatadi, tinglaydi, yo'naltiradi, ota-onaga tushuntiradi, sinf rahbari bilan hamkorlik qiladi va kerakli paytda psixologik yordam beradi. Demak, kasb-hunarga yo'naltirishda psixolog faqat test oluvchi emas, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga hamroh bo'luvchi mutaxassisdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kasb-hunarga yo'naltirish umumta'lim maktablarida olib boriladigan muhim pedagogik-psixologik jarayondir. Bu jarayon o'quvchining kelajakdagi kasbiy yo'lini tanlashiga, o'z imkoniyatlarini anglashiga va jamiyatda munosib o'rin topishiga yordam beradi.

Maktab amaliyotchi psixologi kasb-hunarga yo'naltirishda diagnostika, maslahat, kuzatuv, ma'lumot berish, ota-onalar bilan ishlash va o'quvchini psixologik qo'llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradi. Uning faoliyati o'quvchining qiziqishi va qobiliyatini to'g'ri aniqlash, kasb tanlashdagi ikkilanishlarni kamaytirish va ongli qaror qabul qilishga yordam berishga qaratiladi.

Umuman olganda, kasb tanlashda o'quvchiga bosim o'tkazish emas, balki uni tushunish, qo'llab-quvvatlash va to'g'ri yo'l ko'rsatish muhimdir. Maktab psixologi, ota-

Date: 23rd May-2026

ona va o'qituvchilar hamkorlikda ishlasa, o'quvchi o'ziga mos kasbni tanlashga, kelajak faoliyatiga ishonch bilan qadam qo'yishga imkon topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. — Москва: Академия, 2004. — 304 с.
2. Немов Р.С. Психология: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. — Москва: Владос, 2003. — 688 с.
3. Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение: теория и практика. — Москва: Академия, 2008. — 320 с.
4. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. — Москва: Просвещение, 1968. — 464 с.
5. Ғозиев Э.Ғ. Онтогенез психологияси. — Тошкент: Ношир, 2010. — 360 б.

